

KAMHAL, Dezider: Význam a jazyková prax

Univerzita Palackého, Olomouc 2003, 126 strán

Vo svojej výstižne nazvanej knižke sa Dezider Kamhal pokúša ukázať, že význam výrazov prirodzeného jazyka je omnoho užšie spätý s našou bežnou jazykovou praxou, v rámci ktorej jazyk používame v rozličných situáciách, sledujeme ním určité ciele, dávame najavo rôzne názory, postoje či pocity, než s abstraktnými logicko-sémantickými procedúrami, ktoré sú síce zaujímavé z pohľadu samej logiky, ale skresľujú našu optiku pri pohľade na *naš* jazyk a jeho význam. Postup, ktorým tento cieľ realizuje, vychádza ako z kritiky predstaviteľov spomínaného „logicko-sémantického“ prúdu (Frege, Russell, raný Wittgenstein, Tichý), tak aj zo sympatizujúcej interpretácie reprezentantov prvého tábora (neskorý Wittgenstein, Austin, Strawson).

Za cenu istého zjednodušenia možno povedať, že Kamhal vyčíta „logicko-sémantickému“ prúdu tri základné veci. Po prvé, tento prúd „chápe jazyk ako kalkul so všetkým, čo k tomu patrí, t. j. s možnosťou definovať termíny... a exaktne formulovať jeho pravidlá“ (s. 5). (Mimochodom, práve popieranie tvrdenia, že jazyk je kalkul, sa Kamhalovi viackrát vypomstí; jazyk jednoducho musí mať pravidlá, a navyše exaktne formulovateľné, inak by nešlo o jazyk. A ešte jedna poznámka, o existencii pravidiel nás predsa presvedča aj gramatika jazyka, takže to nie je výmysel niektorých logikov.) Po druhé, namiesto toho, aby zástancovia tohto prúdu rešpektovali významovú pluralitu, ktorá sprevádza bežné používanie jazykových výrazov, vyberajú jeden preferovaný jav súvisiaci s významom a prostredníctvom neho posudzujú všetky použitia daného výrazu. Kamhal konštatuje: „Zástancovia tohto prúdu si neuvedomujú, že ‚podstatu‘ vety neobjavujú, ale takpovediac vytvárajú“ (s. 5). Jednoducho neopisujú, ako sa daná veta používa, ale vytvárajú ilúziu o tom, ako by sa mala používať. Po tretie, zavádzajú rozlíšenia tam, kde jednoducho nemajú miesto – najvšeobecnejším z nich je zrejme rozlíšenie medzi sémantikou a pragmatikou, ktoré je však „poznačené istou teoretickou predpojatosťou“ (s. 6). Lahko si možno domyslieť, prečo sa to Kamhalovi nepáči: jeho cieľom je totiž zaviesť jasnú deliacu líniu medzi význam, sémantickú rovinu, a jazykovú prax, pragmatickú rovinu.

V intenciách neskorého Wittgensteina Kamhal neustále zdôrazňuje, že skúmanie jazykovej praxe, výskytov výrazov v konkrétnych použitiach, by malo byť tým hlavným cieľom, ktorý môže filozof sledovať. Dôraz sa tu pritom kladie na konkrétne použitia, nie na idealizované situácie, ktoré podľa Kamhala zase dominujú v „logicko-sémantickom“ prúde. Svoju predstavu formuluje v nasledujúcej myšlienke: „Daný výraz má v konkrétnej situácii taký význam, aký mu v danom čase a na danom mieste, teda v konkrétnej situácii niekto udeľuje“ (s. 96). K termínu „konkrétna situácia“ sa ešte vrátim, lebo z hľadiska metodológie to je kardinálny problém Kamhalovho postupu, ale nemôžem nevarovať pred naznačenou predstavou o význame. V roztomi-

lej knižke Lewisa Carrola *Through the Looking Glass* (ktorú by podľa mňa mali čítať všetci logici a filozofi, lebo je múdrejšia a zábavnejšia než ktorýkoľvek siahodlhý traktát) vystupuje postavička menom „Humpty Dumpty“, ktorá zastáva presne takúto teóriu jazyka. Humpty Dumpty tvrdí, že význam slova mu dáva on, používateľ. Jazykové konvencie, na ktoré sa tu prirodzene spoľehame, v podstate neexistujú. Problém jeho teórie však spočíva v tom, že ak má byť komunikácia úspešná, musí nejako objasniť, čo myslí pod jednotlivými slovami, ktoré používa. A keďže to sa zase objasňuje v jazyku a keďže musí ísť o objasnenie, ktorému bude adresát rozumieť (inak samotná idea objasňovania nemá zmysel), tak musí používať jazyk, ktorý stojí na intersubjektívnych konvenciách. Inými slovami, tento prístup má zmysel iba vtedy, keď uznáme, že existuje jazyk, ktorého výrazy nenadobúdajú významy len *hic et nunc*, ale majú ich na základe konvenčného rozhodnutia (komunity používateľov jazyka, jazykovedného ústavu a podobne). Kamhal nerobí v uvedenom citáte nič iné, iba revitalizuje teóriu Humptyho Dumptyho. Lenže tento postup jednoducho nefunguje. Iste, úsilie zničiť uvažovanie o jazyku z abstraktnej výšky na zem je sympatické, ale v podobe, v akej sa s ním stretávame u Kamhala, je prehnané. Mám dojem, že Kamhal venoval príliš veľa energie na kritiku logicko-sémantického prístupu, takže mu z nej nezostalo na formuláciu prijateľnejšej alternatívy.

Podľa vzoru neskorého Wittgensteina treba podľa Kamhala skúmať „konkrétne používanie jednotlivých slov“ (s. 96) „v konkrétnej situácii“ použitia výrazu. Prvá nejasnosť, ktorá s tým súvisí, spočíva v tom, či skúmaním konkrétneho používania dospejeme k poznaniu o tom, aký význam mal daný výraz v danej konkrétnej situácii, alebo o tom, aký význam má daný výraz vôbec či prinajmenšom v analogických použitiach. Netreba zdôrazňovať, že prvá alternatíva je teoreticky nezaujímavá, ale druhá alternatíva – ktorá už môže byť pre filozofa lákavejšia – predpokladá príliš veľa na to, aby sa dala realizovať bez ďalších vymedzení. V prvom rade treba objasniť proces zovšeobecňovania, na ktorom to všetko stojí; ďalej treba povedať, či všetky použitia sú rovnocenné, či im teda máme prikladať rovnakú váhu, alebo niektoré z nich sú predsa len významnejšie (a reprezentatívnejšie) než iné. S tým súvisí otázka, čo je „konkrétne situácia“. Kamhalovi sa nepáčia rozličné idealizácie, ktoré využíva logicko-sémantická stratégia; lenže aj v tomto termíne sa skrýva idealizácia, a to v tom, že každá situácia obsahuje množstvo faktorov, z ktorých treba odlišiť relevantné od irelevantných (to je idealizácia), ale aj v tom, že keby sme chceli, aby jednodve situácie predstavovali akési vzorové situácie, podľa ktorých sa dané slovo bude používať v ďalších kontextoch, musíme vedieť, podľa akého kľúča ich vybrať, pre ktoré črty ich vyberáme atď., a to zase v sebe obsahuje rozsiahle idealizácie. Kamhal musí realizovať aj rôzne reštrikcie, ktoré vyčíta predstaviteľom logicko-sémantického programu. Len to robí menej okato: kladie to medzi svoje implicitné predpoklady (lebo by sa k tomu najradšej nepriznal), nie medzi explicitné premisy.

Teraz stručne zrekapitulujem obsah jednotlivých kapitol Kamhalovej knihy, pričom miestami si neodpustím aj zopár svojich poznámok.

V prvej kapitole autor stručne predstavuje genézu logickej analýzy jazyka od Fregeho priekopníckych myšlienok po moderný aparát transparentnej intenzionálnej logiky Pavla Tichého. Objasňuje tzv. Fregeho sémantický trojuholník, v ktorom sa

rozlišujú dva druhy sémantických objektov, zmysel výrazu a denotát výrazu. Krtucky potom posudzuje Fregeho pokusy napasovať do tejto schémy aj výrazy bez denotátu (no so zmyslom!) Tvrdí, že Fregeho viedla predstava ideálneho jazyka, kde každý výraz má jeden zmysel a jeden denotát, a preto sa tieto výrazy stali problémom. Riešenie bolo jednoduché: treba vybrať nejaký objekt a konvenčne ho priradiť ako denotát všetkým výrazom bez denotátu. Kamhal vzápätí ukazuje, k akým absurdným dôsledkom vedie takáto teória. Proti jeho predstave by som však rád ponúkol trochu inú, ústretovejšiu interpretáciu Fregeho riešenia. Treba totiž rozlíšiť prípady, keď sú výrazy bez denotátu prípustné, od prípadov, keď sú neprípustné aj podľa Fregeho stanoviska. V prípade vedeckých kontextov sú rozhodne neprípustné a keď Frege hovorí o výbere konvenčného denotátu, má na mysli práve tieto situácie; týkajú sa teda napríklad jazyka matematiky, fyziky atď. To však neznamená, že by Frege takéto riešenie aplikoval aj na bežný jazyk: skôr naopak, na viacerých miestach uvádza takéto príklady z prirodzeného jazyka a konštatuje iba to, že ak im chýba denotát, nemožno priradiť ani denotát zloženému výrazu, v ktorom sa vyskytujú. Napríklad vety s výrazmi bez denotátu nebudú ani pravdivé, ani nepravdivé. Preto je Kamhalovo odvodzovanie absurdných dôsledkov nekorektné. Frege by vety ako „Súčasný kráľ Francúzska neexistuje“ alebo „Môj (t. j. Kamhalov) Mercedes neexistuje“ (s. 12) analyzoval inak, neboli by o nejakom konvenčne vybranom objekte, ale by neboli o ničom. Zdá sa, že v súvislosti s problematikou „prázdnych“ deskripcií Kamhal považuje za lepšiu Russellovu koncepciu.

Ďalšou dôležitou témou, ktorou sa Kamhal zaoberá v prvej kapitole, je otázka výrokov o identite. Kamhalove názory sú provokujúce a zaslúžili by si detailnejší rozbor. Tu sa však obmedzím iba na telegrafický komentár. Kamhal konštatuje v duchu poznámok neskorého Wittgensteina, že identita je veľmi podivný vzťah, že takýto vzťah „nemožno nikde objaviť, možno ho iba postulovať“ (s. 20). Priznám sa, že tomu celkom nerozumiem. Má to znamenať, že reflexívne vzťahy všeobecne neexistujú? A keby aj existovali, prečo robiť výnimku v prípade identity, ktorá je iba ďalším spomedzi množstva reflexívnych vzťahov?

Ďalej Kamhal predpokladá dôležitý a správny rozdiel medzi výrokom a tvrdením (ako istým rečovým aktom).¹ Na základe toho hovorí, že výrok formy „ $a = a$ “ sa nepoužíva ako tvrdenie, pokiaľ ním chceme konštatovať obyčajnú totožnosť objektu so sebou samým. Tautológie jednoducho netvrdíme. V bežnej reči ich používame podľa neho v inom zmysle. Napríklad vetou „Schuster je Schuster“, „môžeme niekomu pripomenúť, že nemá očakávať od menovaného nič, čo by bolo v rozpore s jeho

¹ Mnohé Kamhalove formulácie vyvolávajú dojem, že má jasnú predstavu o tom, čo je tvrdenie. Podľa neho je tvrdenie určitý druh rečového aktu. Tu nie je žiadne ostré vymedzenie a mám dojem, že tým sa každé vymedzovanie zo strany Kamhala aj končí. Stačí si pozrieť strany 109–111 a pozornejší čitateľ bude odmenený hneď dvoma nezlučiteľnými formuláciami. Na s. 109–110 sa konštatuje, že človek môže tvrdiť vetu iba vtedy, keď vie, že je pravdivá (Tu možno prirodzene reagovať: A čo napríklad klamanie? Keď niekto klame, tvrdí vetu, o ktorej vie, že je nepravdivá.) Na s. 111 možno nájsť slabšiu formuláciu: Človek môže niečo tvrdiť, ako to pokladá za pravdivé. Medzi *vedieť* a *pokladať* je však obrovský rozdiel.

doterajším správaním..." (s. 21). Výrok o identite „*a* je *a*“ používame teda ako tvrdenie o predikácii, kde sa Schusterovi pripisuje nejaká vlastnosť, ktorá sa akosi štandardne spája práve s ním. Analogicky – možno dodať – sa dá povedať „M. Dzurinda je Napoleon“, pričom nechceme o dvoch ľuďoch povedať, že sú tým istým individuom (aká čudná formulácia!), ale chceme povedať, že Dzurinda má nejaké vlastnosti, ktoré sa akosi štandardne spájajú s Napoleonom: môžeme Dzurindovi takto pripísať vlastnosť byť veľkým stratégom alebo byť (vzrastom) malým človekom atď. To však neznamená, že nevyhnutne nepravdivým výrokom o totožnosti Dzurindu a Napoleona chceme povedať niečo pravdivé (nepravdivé) o Dzurindovi! Tu musím vzniesť námietku na Kamhalovu adresu: Tento ani predchádzajúci prípad nie sú tvrdeniami výroku o identite: sú to jednoduché subjekt-predikátové výroky. Kamhalovo tvrdenie, že takéto výroky o identite (sic!) používame inak, v tomto prípade na tvrdenia o predikácii, je teda zavádzajúce: subjekt-predikátový výrok používa na tvrdenie o predikácii (pozri napríklad Strawsonove *Individuá*). Kamhal sa tu nechal zaviesť povrchovou analógiou dvoch logicky rozličných výrokov; zdá sa, že logická analýza nie je taká zahrnutahodná, ako sa pokúša prezentovať Kamhal.

Dôležité miesto v Kamhalovom úctovaní s chápaním jazyka, aké preferuje logická sémantika, má vyrovnávanie sa s transparentnou intenzionálnou logikou Pavla Tichého. V prvej kapitole sa Kamhal pokúša podkopať pojem možného sveta a chápanie intenzií ako funkcií z možných svetov do triedy objektov určitého druhu. Hlavná námietka spočíva v tom, že na odlišenie možných svetov nemáme efektívne nástroje (teda kritériá ich identity), takže nevieme identifikovať jeden z argumentov uvedenej funkcie, takže nevieme ani to, o akú funkciu ide. Autor sa tiež domnieva, že zavedenie časového parametra do možných svetov produkuje chaos a že hovoriť o čase v rámci možných svetov v zásade nemá dobrý zmysel. Táto kritika zapadá do jeho celkového programu, v ktorom chce ukázať, že výroky, ktoré sa tvária ako tvrdenia vyjadrujúce nejaké poznatky, majú v skutočnosti inú povahu (ak sú to vôbec výroky či tvrdenia).

Pokúsim sa sformulovať jednu-dve pripomienky (ak už nie na obhajobu Tichého, tak aspoň ako kritiku Kamhala – opäť iba telegraficky, celá vec by si zaslúžila viac pozornosti) Priznám sa, že Kamhalove poznámky o možných svetoch mi nie sú celkom jasné. V prvom rade treba uviesť jeden symptomatický príklad: Tvrdenie „Determinátor *panovník Nemeckej ríše* vyčleňuje v možnom svete W_1 jednu chronológiu nemeckých panovníkov a v možnom svete W_2 , v ktorom *by bola* chronológia nemeckých panovníkov odlišná, odlišnú chronológiu nemeckých panovníkov“ (s. 31 – 32) považuje Kamhal za tautologické (ak je pravdivé, v závislosti od vymedzenia možných svetov). Čudným dojmom pôsobí spojenie „by bola“, čo je modálny výraz. Ak má mať táto veta dobrý zmysel, celú vedľajšiu vetu obsahujúcu toto spojenie treba vynechať: „Determinátor *panovník Nemeckej ríše* vyčleňuje v možnom svete W_1 jednu chronológiu nemeckých panovníkov a v možnom svete W_2 odlišnú chronológiu nemeckých panovníkov“ Inak by to mohlo znamenať, že spomínaná chronológia je možná vzhľadom na svet W_2 , t. j. existuje svet W_3 , v ktorom je daná chronológia. To však zrejme autor nechce povedať. Ešte stále je toto tvrdenie tautologické? Osobne si to nemyslím, aj keď Kamhal určite pripomenie, že vo vymedzení svetov W_1 a W_2 sú

už tieto chronológie obsiahnuté, takže tautologickosť sa znovu objavuje v tom, že ak máme zmienkam o týchto svetoch rozumieť musíme rozumieť výrazom použitým na ich vyčlenenie. To okrem iného znamená, že už musíme vedieť, aké chronológie v nich sú obsiahnuté. To by sme mohli akceptovať iba vtedy, keby výrazy „ W_1 “ a „ W_2 “ mali byť *menami* možných svetov. Aby však Tichý mohol uvedenú vetu obhajovať, nemusí predpokladať, že sú menami. Uvedená veta má znamenať asi to, že determinátor *panovník Nemeckej ríše* je empirický, teda že vyčleňuje chronológie v závislosti od možného sveta, t. j. v rôznych svetoch vyčleňuje rôzne chronológie. Tu sa však ukazuje, že už nepracujeme s výrazmi pripomínajúcimi mená možných svetov, ale s premennými, ktorých oborom premennosti sú množiny možných svetov. Výrazy „ W_1 “ a „ W_2 “ možno chápať ako premenné, v ktorých obore premennosti sa nachádzajú svety, pričom odlišnosť dolných indexov má naznačovať práve rôzne obory premennosti. Relativizovať determinátor vzhľadom na možný svet (a čas) znamená uviesť nejakú informáciu o tomto determinátore, nie o konkrétnom možnom svete.

Ďalšia vec, ktorú Kamhal podľa mňa podcenil, sa týka referencie. Presadzuje tu strawsonovskú predstavu, že referujú iba používatelia výrazov. Preto sú výčitky na adresu Tichého, ktorý pracuje s pojmom referencie výrazov (výrazy referujú v možných svetoch), nenáležité. Ide o rôzne konceptuálne rámce, pričom môžeme dávať prednosť jednému pred druhým, ale to neznamena, že z jednej pozície možno potom kritizovať druhú pozíciu a tváriť sa, že je nesprávna, lebo tá naša je správna.² Pojem referencie výrazov je užitočná teoretická abstrakcia. (Mimochodom, nie je tak celkom iba teoretická a ani iba abstrakcia. Stačí si pozrieť dobrý výkladový slovník angličtiny, aby sa človek presvedčil, že na popredných miestach pri hesle „to refer to“ alebo „reference“ sa spomína referencia výrazov. Bežným používaním anglického „to refer to“ je referovanie výrazov. Je podozrivé, že Kamhal ako vehementný zástanca rešpektovania skutočnej jazykovej praxe túto skutočnosť prehliada.)

Druhá kapitola je venovaná Wittgensteineovej filozofii. Autor v nej mapuje obe obdobia, pričom obdobie *Traktátu* sa predstavuje predovšetkým v kritickom svetle z pozície neskorších *Filozofických skúmaní*. Ústrednou témou je pritom problematika vlastných mien a ich používaní. Na adresu Kamhalových úvah mám množstvo pripomienok, ktoré tu však nemôžem rozvíjať. Našťastie sa táto kapitola kryje so staršou Kamhalovou prácou [2], na ktorú som kriticky reagoval staňou [3].

V tretej kapitole sa venuje dvom vrcholným predstaviteľom filozofie prirodzeného jazyka P. F. Strawsonovi a J. L. Austynovi. Prehľadným spôsobom rekapituluje ich hlavné myšlienky a argumenty v jednotlivých významných prácach. Oba kladli veľký dôraz na používanie jazyka a skúmanie výrazov v ich použití. Prirodzeným spôsobom tak spájali sémantiku s pragmatikou. S touto tendenciou Kamhal zjavne sympatizuje, veď hneď od začiatku zdôrazňoval, že zavedenie ostrej hranice medzi tieto disciplíny je neprijateľné. Z istého pohľadu prechádzajú tieto disciplíny do seba navzájom. To je pravda. Z iného pohľadu sa to už nemusí zdať zrejme (a potrebné). Prirodzene, naše používanie jazyka nás má navádzať k tomu, aký význam to-ktoré

² Túto ekumenickú náladu sa pokúsil do našej filozofickej obce vniesť P. Cmorej napríklad staňou [1].

slovo má. Inými slovami, konvencie sa zavádzajú v používaní. Podľa Kamhala to však zrejme znamená, že pri skúmaní významových konvencií musíme aj naďalej prihliadať na používanie. S tým však nemožno súhlasiť. Len čo sme spoznali nejakú konvenciu, môžeme ju zaradiť do čisto sémantického skúmania; keby sme sa však chceli poobzerať po nejakých ďalších konvenciách, musíme opäť siahnúť po pragmatike

Nosnou témou štvrtej kapitoly je diskusia o Putnamovej téze, že tradičný (fregeovský) pohľad na vzťah medzi intenziou a extenziou je nesprávny. Putnam sa pokúsil ukázať na dobre známych príkladoch, že extenziu výrazu nie vždy determinujeme prostredníctvom jeho intenzie. Kamhal sa podrobne zaoberá tromi Putnamovými príkladmi (sčasti kriticky): voda na Zemi a „voda“ na Zemi-dvojčati, hliník/molybdén a brest/buk, pričom ukazuje, že napriek proklamovanej kritike štandardného rozlíšenia je „Putnam nútený implicitne pracovať s tradičnou koncepciou vzťahu medzi intenziou a extenziou nejakého výrazu“ (s. 92)

V poslednej kapitole sa Kamhal vracia k radikálnemu kritickému tónu z prvej kapitoly. Najvýznamnejším terčom kritiky sú niektoré názory P. Tichého a P. Maternu. Venuje sa v nej modálnym výrokom a opäť sa vracia k pojmu možného sveta (a svoje úvahy dopĺňa myšlienkami o aktuálnom svete, ktorý sa niekedy chápe ako jeden z možných svetov, čo Kamhal podrobne kritizuje). Hlavná myšlienka, ktorú Kamhal obhajuje, spočíva v tom, že modálne vety možno vysvetliť „ako vety vyjadrujúce buď pravidlá spájania výrazov do zložených výrazov v bežnom jazyku, teda vlastne ako faktové vety o spôsoboch používania výrazov, o jazykovej praxi, alebo ako vety vyjadrujúce návrhy na nové pravidlá, návrhy na nové spôsoby používania výrazov“ (s. 97). Podľa Kamhala teda takéto vety nekonštatujú nijaké empirické poznanie o svete, ale nanajvýš o jazyku, ide teda o gramatické vety v tom zmysle, v akom tento výraz používal neskorý Wittgenstein. Vetami ako

- (1) Je možné, že Platón nie je autorom *Štátu*

Sa teda tvrdí niečo o používaní výrazov a podľa Kamhala konkrétne touto vetou možno konštatovať, že výrazy „Platón“ a „autor *Štátu*“ možno použiť na označenie rôznych individuí. Naozaj? Aby som to formuloval trochu názornejšie, zopakujem: Prítomnosť modálneho spojenia „je možné, že“ vo vete (1) naznačuje, že túto vetu treba chápať ako vetu

- (2) Výrazy „Platón“ a „autor *Štátu*“ sa môžu používať na označenie rôznych individuí.

Lenže aj táto druhá veta obsahuje modálne slovo „môže“. Ako ho chce Kamhal vysvetliť? Asi len tak, že vetu (2) bude v podstate chápať takto:

- (3) Výrazy „používame výrazu ‚Platón‘“ a „používame výrazu ‚autor *Štátu*“ sa môžu používať na označenie rôznych použití.

Je však jasné, že tu máme nekonečný regres, lebo aj táto tretia veta obsahuje modálne slovo, ktoré treba vysvetliť. (Všimnite si, že Kamhal nemôže opraviť svoju

interpretáciu tým, že by napríklad vo vete (2) vynechal slovo „môže“, lebo by dostal nepravdivú vetu, podľa ktorej sa výrazy „Platón“ a „autor *Štátu*“ používajú na označenie rôznych individuí. Regres sa teda nedá blokovat’.)

Prihovárať by som sa skôr za inú interpretáciu, ktorá však nebude považovať modálne vety za vety gramatické. Vetu (1) treba chápať ako vetu o predmetoch, nie o výrazoch a ich používaní. Tvrdí, že Platón (človek, nie výraz „Platón“) vyhovuje danej deskripcii len náhodne, teda inými slovami (a zjednodušene) fakt, že má vlastnosť *byť autorom Štátu*, je empirický, závislý od faktov vo svete. Konštatovanie, že existuje možný svet, v ktorom Platón nie je autorom *Štátu* (všimnite si, že nehovorím „...v ktorom Platón *nemusel byť* autorom *Štátu*“!), nemá teda znamenať nič viac a nič menej. Nekonečný regres sa tu blokuje, lebo pojem možného sveta sa nedefinuje cez ďalšie modalities. Tu však nehovorím nič, čo by sémantika možných svetov nepoznala, a iba reprodukujem známe triviálnosti. Zdá sa mi, že Kamhal chce za ideou možných svetov vidieť viac problémov než v skutočnosti obsahujú. Zaujímalo by ma napríklad, ako chce odlíšiť empirické, náhodné vlastnosti od vlastností nevyhnutných, keď zavrhuje ideu možných svetov. Alebo pokladá tento rozdiel iba za jazykový, takže pripísať (uprieť) niekomu nejakú vlastnosť znamená pripísať (uprieť) nejaký výraz?

Hoci je Kamhalova knižka pomerne útlá, obsahovo je bohatá a navyše v mnohých pasážach pomerne provokujúca. Najmä prívrženci logicko-sémantickej analýzy jazyka budú nútení uvažovať o svojich východiskách. Hoci teda nemusíme súhlasiť so všetkým, čo Kamhal napísal, podnetov na uvažovanie v nej nájdeme viac než dosť. V každom prípade je to zaujímavý príspevok do filozofických diskusií, ktoré sa začínajú otvárať aj na našej filozofickej scéne.³

Marián Zouhar

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (1998): Denotácia a referencia. In: Cmorej, P. (ed.): **K filozofii jazyka, vedy a iným problémom**. Príloha *Organon F*, Infopress, Bratislava, 7–19.
- [2] KAMHAL, D. (2002): Wittgenstein o mene, predmete a jednoduchosti. In: Gáliková, S. (ed.): **Filozofia Ludwiga Wittgensteina**. Príloha *Organon F*, Veda, Bratislava, 29–43.
- [3] ZOUHAR, M. (2004): Vlastné mená a ich použitie. In: *Organon F* 11, č. 1, 56–62.

³ Ďakujem Pavlovi Cmorejovi za diskusiu o niektorých otázkach, o ktorých hovorí aj Kamhalova kniha.